

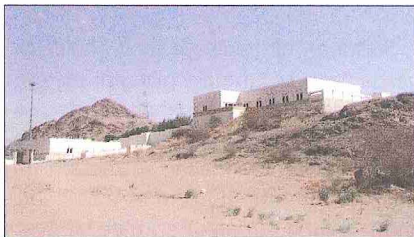
MEŞ'AR-i HARÂM

(المشعر الحرام)

Hac menâsikinin
ifa edildiği yerlerden biri.

Sözlükte “bilmek, hissetmek” anlamındaki şuûr kökünden ism-i mekân olan meş'ar (çoğulu meşâir) kelimesi, aynı kökten türeyen ve Allah'a kulluğun açık alâmet ve işaretleri olan “şeâirin, ibadetlerin eda edildiği yer” mânasına gelir. Meş'ar, yine “bilmek” mânasındaki ilm kökünden türemiş ma'lem (çoğulu meâlim) ile eş anlamlı olup her ikisi aynı zamanda “bir şeyin kendisiyle bilindiği işaret” karşılığında da kullanılır. Meş'ar-i Harâm terkiibindeki harâm kelimesi, bura'nın Harem bölgesi içinde bulunduğunu veya hürmet gösterilmesi gereken bir yer olduğunu belirtir. Meş'ar-i Harâm tabiri, İslâmî literatürde hac menâsikinden bir kısmının yerine getirildiği yer olarak Arafat ile Mina arasındaki bölgeyi ifade etmektedir. “Arafat'tan kalabalıklar halinde dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı anın” meâlindeki âyette (el-Bakara 2/198) geçen yerin neresi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Hac sırasında Resûlullah ile birlikte bulunan Abdullah b. Ömer'den gelen iki rivayetten birinde onun Meş'ar-i Harâm'ı Arafat ile Mina arasında bulunan Müzdelife'nin tamamı, diğerinde ise Müzdelife sınırları içinde yer alan Kuzah tepesi olarak nitelendiği birçok kaynakta nakledilmektedir (meselâ bk. Fâkihî, IV, 320). Ancak Hz. Peygamber'in Müzdelife'de geceleyip sabah namazını kıldıktan sonra devesine binerek Meş'ar-i Harâm'a kadar geldiği (Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivayetlerine göre üzerine tırmadığı), kıbleye yönelip dua ettiği (Müslim, “Hac”, 147; İbn Mâce, “Menâsik”, 84; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 57) şeklindeki rivayet Meş'ar-i Harâm'ın

Kuzah tepesi

Müzdelife
Camii –
Mekke

Müzdelife'nin tamamı değil bir bölümü olduğu yolundaki görüşü desteklemektedir. Meş'ar-i Harâm tabiriyle Müzdelife'nin kastedilmesinin cüzün küll için kullanılması kabilinden olduğu kaydedilmekte (Buḥûṭî, II, 497), Muhibbuddin et-Taberî de Abdullah b. Ömer'in Meş'ar-i Harâm'ın Müzdelife'nin tamamı olduğu şeklindeki sözünün mecaz olarak değerlendirilebileceğini belirterek âyetteki “Meş'ar-i Harâm'ın yanında” ifadesinin Müzdelife'nin tamamına işaret etmediğini söylemektedir (el-Kurâ, s. 419).

Fıkıh âlimlerinin çoğunluğu Meş'ar-i Harâm'ın Kuzah tepesi olduğu görüşünü benimsemiş, tefsir, hadis ve siyer âlimlerinin büyük kısmı ise Meş'ar-i Harâm ile Müzdelife'nin tamamının kastedildiğini ifade etmiştir. Müzdelife vakfesinin Müzdelife sınırları içinde yapılması câiz olmakla birlikte Hz. Peygamber'in filinden dolayı Kuzah tepesi üzerinde, mümkün olmadığı takdirde civarında vakfeye durulması daha faziletli kabul edilmiştir (ayrıca bk. KUZAH; MÜZDELİFE).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “ş'ar” md.; Râgib el-İsfahânî, el-Müfredât, “ş'ar” md.; Kâmus Tercümesi, II, 436; Müslim, “Hac”, 147; İbn Mâce, “Menâsik”, 84; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 57, 64; Tirmizî, “Hac”, 54; Ezrakî, Aḥbâru Mekke (Melhas), II, 190-191; Fâkihî, Aḥbâru Mekke (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1986, IV, 319-323; Cessâs, Aḥkâmü'l-'Kur'ân (Kamhâvî), I, 121; Fahreddin er-Râzî, Mefâtiḥu'l-'gayb, V, 178; Yâkût, Mu'cemü'l-büldân, V, 133-134; Kurtubî, el-Câmi', II, 421, 428; Nevevî, Şerḥu Müslim, VIII, 181, 189; Muhibbuddin et-Taberî, el-Kurâ li-kâşidî 'Umri'l-'kurâ (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Kahire 1390/1970, s. 418-420; Fâsî, Şifâ'ü'l-garâm (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 491, 506-507; Süyûtî, ed-Dürü'l-menşûr, Beyrut 1403/1983, I, 539-540; Buḥûṭî, Keşşâf'ü'l-'kınâ', II, 497; İbn Âbidîn, Reddü'l-muḥtâr (Kahire), II, 508; T. Fahd, “Shi'ar”, EI² (İng.), IX, 424; “Müzdelife”, Mu.F, XXXVII, 94, 99.

SALİM ÖĞÜT

MEŞÂRİKA

(bk. MEŞRİKİLER).

MEŞÂRIKU'L-ENVÂRİ'n-NEBEVİYYE

(مشارك الأنوار النبوية)

Radiyyüddin es-Sâgânî'nin
(ö. 650/1252),
derlediği bazı sahih hadisleri
nahiv konularına göre
düzenlediği eseri.

Tam adı Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye min ('alâ) şîḥâhi'l-aḥbârî'l-Muştafavîyye'dir. Müellif, daha önce Mişbâḥu'd-dücâ min şîḥâhi ḥadîsi'l-Muştafâ ve eş-Şemsü'l-münîre mine's-şîḥâhi'l-me'sûre adıyla kaleme aldığı eserlerinin yoğun ilgi görmesi üzerine bunlara daha başka sahih hadisleri de ilâve ederek Meşâriku'l-envâr'ı meydana getirmiştir. Eserine ayrıca Şaḥîḥayn hadisiyle Kudâî'nin Müsnedü's-Şihâb'ından ve Uklişî'nin en-Necm min kelâmi Seyyidi'l-'Arab ve'l-'Acem'inden derlediği bazı sahih hadisleri eklemiştir. Hadislerin çoğunluğu Şaḥîḥayn'dan alındığı için eser Meşâriku'l-envâr fi'l-cem'i beyne's-Şaḥîḥayn olarak da anılır. Meşârik'in şârihlerinden Afîfüddin el-Kâzerûnî'nin verdiği sayıya göre eser 2246, Eşref b. Abdülmaksûd'un el-Cem' beyne's-Şaḥîḥayn adıyla yaptığı neşirde ise 2267 hadis ihtiva etmektedir.

Tanınmış bir dil âlimi olan Sâgânî'nin eserini bazı gramer terimlerine göre düzenleme fikrini Uklişî'nin en-Necm'inden aldığı anlaşılmaktadır. Eserin böyle bir düzenlemeyle kaleme alınması, Arapça öğreniminin ilk basamaklarından itibaren öğrencilerin hadislerle karşılaşmasına, hadisleri nahivde örnek (şâhid) olarak kullanmasına vesile olmuş, kitap daha çok Arap olmayan toplumların ilgisini çekmiş ve sünnetin topluma yön verici fonksiyonuna büyük katkı sağlamıştır.

Meşâriku'l-envâr'ın birinci babında “من”, ikinci babında “ان”, üçüncü babında “و”, dördüncü babında “إِذْ، إِذْ”، beşinci babında “يا، ما”، altıncı babında “نيس”

نعم، بأس، بينما، لعن، إن، خير، لو، لولا، كل، قد،

"لم، أيما، أيكم، أي، yedinci babında، "أما، لك، لم، أما، sekizinci babında، "والله، س، سوف، الفعل المضارع"، doku-zuncu babında، "فعل الماضي، هل، فعل الأمر"، onuncu babında "لام الإبتداء" ile başlayan hadisler, on birinci babında kudsî hadisler, on ikinci babında dua cümleleriyle başlayan hadisler yer almıştır.

Sâgânî her hadisin sahâbî râvisini zikrettikten sonra kaynağını harflerle göstermiş, *Şaḥîḥayn*'da ittifakla rivayet edilen hadisler için "ق", sadece Buhârî'nin rivayet ettiği hadisler için "خ", yalnız Müslim'in rivayet ettiği hadisler için "م" kısaltmasını kullanmıştır. Müellifin bir hadisin muhtelif kısımlarını eserinin değişik yerlerinde vermesi, hadisleri *Şaḥîḥ-i Buhârî* veya *Şaḥîḥ-i Müslim*'deki lafızları yerine nahiv tertibine en uygun ibareyle alması hadislerin bulunmasını güçleştirmektedir. Onun, Buhârî'nin bab başlıklarında zikrettiği muallak rivayetleri müsned hadismiş gibi kaydettiği de olmuştur. Zaman zaman *Şaḥîḥayn* rivayetiyle Kudâî ve Ukûşî'nin metinlerini mukayese etmiş, yer yer nâsih-mensuhu göstermiş ve garîb lafızları açıklamıştır. Sâgânî'nin *Şaḥîḥayn*'da veya bunlardan birinde olduğunu söylediği, ancak bazı nüshalarda yer almayan hadisler veya râviler hakkında ileri sürülen tenkitlere İbn Melek gibi şârihler cevap vermiştir. Hadisler farklı kaynaklardan derlendiği için bir kısmının kaynağı gösterilirken hata edilmiş, müttefekun aleyh olduğu söylenen hadisin öyle olmadığı, Buhârî'ye nisbet edilen hadisin Müslim'e, Müslim'e nisbet edilen hadisin Buhârî'ye ait olduğu görülmüş, bazan da hadis onu rivayet etmeyen sahâbîye nisbet edilmiştir (Radiyyüddin es-Sâgânî, neşredenin girişi, s. 27-31).

Meşâriku'l-envâr yazıldığı devirden itibaren büyük ilgi görmüş, çok sayıda istinsah edilmiş ve erken dönemlerde neşirleri yapılmıştır. İlk olarak Leipzig'de yayımlanmış (1791, 1896), Bombay'da (1292), Leknev'de (1301, 1316) ve İstanbul'da (1309, 1311, 1315, 1328) çeşitli baskıları yapılmıştır. Eser, *el-Cem' beyne's-Şaḥîḥayn el-Buhârî ve Müslim* (*Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye 'alâ şîḥâhi'l-aḥbârî'l-Muṣṭafaviyye*) adıyla ve kaynakları gösterilerek Eşref b. Abdülmaksûd tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1409/1989).

Kitap üzerine birçok şerh yazılmış olup en tanınmışları şunlardır: 1. İbn Melek, *Mebâriku'l-ezhâr fî şerhi Meşâriku'l-envâr*. Eserde *Meşâriku'l-envâr*'taki müşkil ve garîb kelimeler açıklanmış, râvilerle dair

bilgiler verilmiş ve hadislerden fikhî hükümler çıkarılmıştır. Bu çalışmaya dair çeşitli hâşiyeler yazılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1688-1689). Osmanlı müderrislerinden Bergamalı İbrâhim eseri, *Meşâbiḥu's-sünne*'yi esas alıp *Envârü'l-bevârîk fî tertibi Şerhi'l-Meşâriku* adıyla fıkıh konularına göre yeniden tertip etmiş ve oradan bazı hadisleri çalışmasına ilâve etmiştir. *Mebâriku'l-ezhâr* İstanbul'da (1287, 1303, 1306, 1309, 1311, 1314, 1315, 1328, 1329), Bombay'da (1292/1875), Leknev'de (1301, 1316) ve Eşref b. Abdülmaksûd Abdürrahim tarafından Beyrut'ta (I-III, 1995) yayımlanmıştır. Eşref b. Abdülmaksûd neşrine esas aldığı önceki baskının hatalarını düzeltmiş, hadisleri kaynaklarını gösterip numaralamış ve metinle şerhi birbirinden ayırmıştır. 2. Affüddin Saîd b. Muhammed b. Mes'ûd el-Kâzerûnî, *Meṭâli'u'l-envârî'l-Muṣṭafaviyye fî şerhi Meşâriku'l-envâr*. Muh-telif nüshaları bulunmaktadır (TSMK, III. Ahmed, nr. 451, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 1009; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 215). 3. Bâbertî, *Tuḥfetü'l-ebrâr fî şerhi Meşâriku'l-envâr*. Özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde pek çok nüshası mevcuttur. 4. Hayreddin Hızır Atûfî, *Keşfü'l-Meşâriku*. İstanbul'da çeşitli nüshaları bulunan eserin müellif hattıyla olan nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Ayrıca Vecîhüddin Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincânî'nin *Ḥadâ'îku'l-ezhâr fî şerhi Meşâriku'l-envâr*'ı yanında Firûzâbâdî, Kemalpaşazâde, Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed, Dursunzâde Abdülbâkî, İbnü's-Sâiğ ez-Zümürîdî, Alâeddin Yahyâ b. Abdüllâtîf et-Tâvûsî el-Kazvînî (biri geniş, diğeri muhtasar iki şerh) gibi pek çok âlim *Meşâriku'l-envâr*'a şerh yazmıştır.

Meşâriku'l-envâr'ı Muhammed b. Muhammed el-Esedî el-Kudsî *Deḳâ'îku'l-âşâr fî muḥṭaşari Meşâriku'l-envâr* adıyla ihtisar etmiştir. Eserin *Tertîbü eḥâdîşi'l-Meşâriku* adlı düzenlemesinin (TSMK, Koğuşlar, nr. 1648), kimin tarafından yapıldığı belli olmamakla birlikte bazı kaynaklarda onu bizzat müellifin tertip ettiği kaydedilmektedir (Ahmed Fârûk, V/2 [1970], s. 19-20). *Meşâriku'l-envâr*'ın Türkçe tercümeleri de vardır. III. Ahmed'in emriyle Osmanzâde Ahmed Tâib'in tercüme ettiği ve Muharrem 1122'de (Mart 1710) tamamladığı esere *Ahmedü'l-âşâr* adı verilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 1568; Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 177; Lâleli, nr. 418). Daha başka çevirileri de bulunan eseri Enver Baytan *Meşâriku'l-envâr ve Tercümesi* adıyla

Türkçe'ye çevirmiştir (I-II, İstanbul 1971). Mehmed Zihni Efendi, *el-Câmî'u's-şâgîr ve Meşâriku'l-envâr*'dan seçtiği sahih hadisleri Türkçe'ye tercüme ederek alfabetik olarak sıralamış ve bu çalışmasına *el-Hakâik mimmâ fi'l-Câmîi's-sagîr ve'l-Meşâriku* adını vermiştir. Eserin râviler ve sahâbî biyografilerini ihtiva eden ilk kısmının yarısı yayımlanmıştır (İstanbul 1310, 1329). Hadislerin tercüme edildiği kısmın Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü'nde (nr. 293, 294, 295) bulunduğu kaydedilmekle beraber bu nüshalar yerinde bulunamamıştır. *Meşâriku'l-envâr*'ın Hint alt kıtasında Urduca'ya çevirileri yapılmıştır (Madad Ali Qadri, V [1966], s. 73-74). Kâdî İyâz'ın *Şaḥîḥayn* ve *el-Muvaṭṭa'*'daki hadislerle ilgili *Meşâriku'l-envâr 'alâ şîḥâhi'l-âşâr*'ının (DİA, XXIV, 116) bu eserle karıştırıldığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Radiyyüddin es-Sâgânî, *el-Cem' beyne's-Şaḥîḥayn* (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd), Beyrut 1409/1989, neşredenin girişi, s. 21-31; İbn Melek, *Mebâriku'l-ezhâr* (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd), Beyrut 1415/1995, neşredenin girişi, I, 3-10; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1688-1689; Mübârekfûrî, *Muḳaddimetü Tuḥfetü'l-aḥvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), s. 274-277; Mehmed Zihni, *el-Hakâik*, İstanbul 1310, I, 7; Brockelmann, *GAL*, I, 360-361; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 115-116; Ahmet Turan Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi: Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, İstanbul 1999, s. 135-138; Zübeyd Ahmed, "Kütübü'l-ḥadîs" (trc. Abdülhamîd en-Nu'mânî), *Şekâfetü'l-Hind*, IV/1, Haydarâbâd 1953, s. 57-58; Madad Ali Qadri, "Life and Works of al-Imam al-Saghani al-Lahori", *Sind University Research Journal*, V, Hyderabad 1966, s. 67-80; Ahmed Fârûk, "el-İlmâmü's-Şâgânî", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, V/2, İslâmâbâd 1970, s. 5-29; Abdülkadir Karahan, "Osman-zâde Tâib", *İA*, IX, 455; Metin Yurdagör, "Bergamalı İbrâhim", *DİA*, V, 496; Mustafa Baktır, "İbn Melek", *a.e.*, XX, 175; M. Yaşar Kandemir, "Kâdî İyâz", *a.e.*, XXIV, 116.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MEŞHED

(المشهد)

Dinî bir özelliğe sahip veya topluma mal olmuş kimselerin şehid olduğu yahut defnedildiği yer.

Sözlükte "bir hadiseye şahit olmak, bir yerde hazır bulunmak; bildiğini söyleyip tanıklık yapmak" gibi mânalara gelen *şehâdet* kökünden türeyen *meşhed* kelimesi masdar, ayrıca mekân ve zaman ismi olarak kullanılır (*Lisânü'l-'Arab*, "şhd" md.). Kelime Kur'an-ı Kerim'de bir âyet-